

Lubomír Hampl

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska
ORCID: 0000-0002-9549-8360
lubekhampl@poczta.onet.pl

Przekłady biblijne nazw należących do kategorii pojęciowej ptactwa w Księdze Hioba 28,7 z bazowym komponentem leksykalnym *ostříž* i *kobuza* – na materiale czeskim i polskim

Bible Translations of Names From the Conceptual Category of Birds in the Book of Job 28:7 with the Base Lexical Component of 'Ostříž' – 'Kobuz' on Czech and Polish Materials

ABSTRACT: In this article, the author draws attention to translation issues, especially related to the avifauna lexis which appears on the pages of the *Bible* in the analyzed fragment of Job 28:7 in selected twelve Czech and eighteen Polish translations of the *Holy Scripture*. In the confrontational-lexical analysis, he describes not only the similarities, but above all the noticeable differences, i.e. changes in the equivalence of bird names and how and in what language form depending on the translation version this conceptual category of birds is used in translation by synonymous lexemes. The marginal presence of the Czech lexeme *ostříž* was noted. The remaining birds mentioned in Job 28:7 have so different lexical equivalents in individual Czech and Polish biblical translations that on the one hand it gives the impression of chaos, and on the other, reveals far-reaching freedom in translating avifaunic names.

KEYWORDS: imagery and biblical symbolism, interpretation, translation, language equivalence and synonymous lexical units, Czech language, Polish language, the conceptual category of birds, hyponyms and hyperonyms, Bible

ABSTRAKT: Autor w niniejszym artykule zwraca uwagę na kwestie tłumaczeniowe związane zwłaszcza z wykorzystaną leksyką awifaunistyczną, jaka pojawia się na kartach Biblii w analizowanym fragmencie Hi 28,7 w wybranych 12 czeskich i 18 polskich przekładach Pisma Świętego. W przeprowadzonej konfrontatywno-leksykalnej analizie opisuje on nie tylko podobieństwa, ale przede wszystkim zauważalne różnice, czyli zmiany w ekwiwalencji nazw ptaków oraz jak i w jakiej formie językowej owa kategoria pojęciowa jest wykorzystywana w przekładzie przez bliskoznacznie

synonimiczne leksemy – w zależności od wersji tłumaczeniowej. Zwrócono uwagę na marginalne występowanie leksemu czeskiego *ostříž*. Pozostałe ptaki wymieniane w Hi 28,7 mają w czeskich i polskich przekładach biblijnych tak różne odpowiedniki leksykalne, że sprawia to wrażenie chaosu i daleko idącej dowolności w tłumaczeniu awifaunistycznych nazw.

SŁOWA KLUCZOWE: obraz i symbolika biblijna, przekład, translacja, tłumaczenie, ekwiwalencja językowa i synonimiczna bliskoznaczność leksykalna, język czeski, język polski, kategoria pojęciowa ptactwa, hiponimy, hyperonimy, Biblia

Wstęp

W niniejszym artykule skoncentrujemy się na reprezentancie świata awifauny należącym do „ptactwa drapieżnego” oraz przedstawieniu, jak tak sprecyzowany (w jednych przekładach) lub ogólnie nazwany (w innych tłumaczeniach) ptak został wymieniony i uwzględniony na kartach Pisma Świętego (por. 30 tłumaczeń¹ – 12 czeskich i 18 polskich).

Wiodąca terminologia skupiona w niniejszej pracy na kategorii pojęciowej ptactwa dotyczy przedstawiciela świata awifauny, a konkretnie czes. *ostříže* – pol. *kobuza*². Ze względu na fakt, że wyszczególniony ptak występuje wyłącznie sporadycznie, tylko w jednym czeskim przekładzie biblijnym (*Bible česká* w tłumaczeniu Jana Hejčla), można wyeksponować jedno stwierdzenie. Mianowicie przy reprezentancie świata ornitofauny, który został określony właśnie jako czes. *ostříž* [dosł. pol. *kobuz*], można nawet wysnuć wniosek, że należy on do *hapaks legomenonów* (z punktu widzenia przekładanych nazw ptasich w czeskich wersjach biblijnych).

Zapoczątkowana analiza przyczyni się do poszerzenia dalszych intralingwalnych i interlingwalnych badań nad zrozumieniem zastosowanej i właściwie przetłumaczonej leksyki w konkretnie analizowanym tekście. Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na kwestie translatologiczne dotyczące czeskiej i polskiej terminologii w przekładach biblijnych, przede wszystkim z zakresu kategorii pojęciowej ptactwa. Opisane zostaną także dwie ważne kwestie translatologiczne: czy, a przede wszystkim jak tłumacz zmienia, modyfikuje, adaptuje lub wzbogaca język przekładu. Konfrontatywno-porównawcza analiza,

¹ Na potrzeby niniejszego artykułu przebadano zarówno najważniejsze staroczeskie i staropolskie edycje Pisma Świętego, jak i istotne współczesne czeskie i polskie wydania biblijne.

² Analizowane będą również nazwy innych przedstawicieli świata awifauny, jakie znajdują się w czeskich i polskich materiałach egzemplifikacyjnych. Dotyczy to różnorodnie przetłumaczonych leksemów reprezentantów ornitofauny, jakie zostały zlokalizowane w przedmiotowym fragmencie Hi 28,7.

koncentrująca się w przeważającej części wokół ornitofauny, ukaże nam, w jaki sposób tłumacz lub zespół tłumaczy tekstów Pisma Świętego różnorodnie stosują szeroką gamę awifaunistycznej terminologii w badanym przeze mnie wersecie biblijnym Hi 28,7.

Kobuz – definicje, symbolika i wartościowanie

Opisywanym ptakiem w niniejszym zestawieniu zbiorczym jest czes. *ostrříž* (*Falco subbuteo*), pol. *kobuz* (czes. *pták s ostrým zrakem*³; *menší dravý pták příbuzný sokolu*⁴; *neobyčejně rychlý drobný sokolovitý dravec*⁵ [ptak z ostrym/wyostrzonym wzrokiem, mniejszych rozmiarów drapieżnik spokrewniony z sokołem, który jest niezwykle szybki i zwinny], pol. „gatunek ptaka z rodziny sokołowatych *Falconidae*, gdzie samica jest większa od samca, ale obie płcie są upierzone jednakowo”⁶), czyli „gatunek małego sokoła używany dawniej do polowania”⁷. „Jest wielkości pustułki, ale całkiem inaczej ubarwiony i w odróżnieniu od niej poluje na ptaki, nie na gryzonie”⁸; „ptak drapieżny z rodziny sokołów, wielkości gołębia, zamieszkujący Eurazję i północną Afrykę, dawniej ceniony w sokolnictwie, chroniony”⁹.

Czeską nazwę *ostrříž* utworzono od przedrostka *o-* i od wyrazu pochodnego, tj. od derywatu słowa *stříci* w znaczeniu *ostrře pozorovat* (por. *ostrážiti* [dosł. ‘ostro obserwować’, również ‘czujny/baczný’]). Wyraz ten, na co zwraca uwagę *Český etymologický slovník*, wywodzi się od *ostrý – pták s ostrým zrakem*¹⁰ [ptak z ostrym/wyostrzonym wzrokiem]. *Malý staročeský slovník* podaje tylko formę deminutywną *ostrřížek – malý ostrříž*¹¹.

W staropolszczyźnie¹² spotykane były formy *kobuzy rącze* (Knapski, Morstyn, Pasek, Rostafiński), *kobz* (Rej), *kobus*¹³, *kobuszeć* (‘stawać się kobuzem’),

³ Zob. J. Rejzek, *Český etymologický slovník*, Voznice 2001, s. 435.

⁴ Zob. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, J. Filipec, F. Daneš, V. Mejstřík (red.), Praha 2005, s. 253; *Slovník současné češtiny správně česky*, Brno 2011, s. 509.

⁵ Zob. V. Styblík, *Tajemství slov*, Praha 2006, s. 37.

⁶ *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, H. Zgólkowa (red.), t. 16, Poznań, 1998, s. 320.

⁷ F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 2: *K–Kot*, Kraków 1958–1965, s. 303.

⁸ A.G. Kruszewicz, *Ptaki Polski. Mała encyklopedia ilustrowana*, Warszawa 2017, s. 44.

⁹ M. Szymczak, *Słownik języka polskiego*, t. 1: *A–K*, Warszawa 1978, s. 944.

¹⁰ Zob. J. Rejzek, *Český etymologický slovník*, dz. cyt., s. 435.

¹¹ Zob. J. Bělič, A. Kamiš, K. Kučera, *Malý staročeský slovník*, Praha 1978, s. 273.

¹² Por. np. M. Cygański, *Myslistwo ptasie*, dz. cyt.; J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiecki, *Słownik języka polskiego*, t. 2: *H–M*, Warszawa 1902/1952 i in.

¹³ Por. M. Cygański, *Myslistwo ptasie*, dz. cyt.

kobusek (zdrobniła forma) i inne dialektalne formy, np.: *kobusy*, *kobusa*¹⁴; głuź. *kobušk* ('kobczyk'); ros. dial. *kóbuz* ('jastrząb'); *kobyzók* / *skobyzók* ('gatunek sokoła') (Vasmer); *kobez* ('gatunek sokoła'); ukr. dial. *kébuz* ('botniak popielaty', ptak z rodziny sokołów) (por. także ros. *kobec*, schor. *kobac*, *koba*, pol. *kobiec*, *kobuz* 'jména různých druhů dravců'¹⁵ – patrz polskie nazwy różnych gatunków drapieżników). Jeden ze *Słowników etymologicznych języka polskiego* zaznacza, że płn.-słow. **kobuzь* : **kobezь* : **kobъzь*¹⁶ (>stpol. *kobz*) są w niewątpliwym związku z **kobьcь* (patrz *kobiec*). Podstawa derywacyjna jest niejasna; może wyraz pochodzi od **koba* – staroczeski *koba*¹⁷ ('kruk/gawron') (uważane zwykle za pożyczkę z niem. dial. *kobbe* ['kruk'])¹⁸. Nie ceniono tego ptaka, i zbiorowe *kobuž* przeniesiono pogardliwie na wszelką „hałastrę/zgraję”, szczególnie kozacką, ruską, stąd powstały następujące pejoratywne określenia: *kobužnik*/*kobužniki* (w znaczeniu 'Rusin', 'Kozak'¹⁹). Od wyrazu *kobuz* powstały w XVII–XVIII wieku również dwa czasowniki: *kobuzac* ('wymyślać', 'łajać') i *(s)kobuzieć*, czyli 'zamieniać się w kobuzą', '(s)posepnieć'.

Ptak ten, czes. *ostrříž lesní* / *obecny*²⁰, okreśłany jest ponadto następującymi nazwami: *ostrříž*, *dřevčik*, *pulkavec*²¹. Znanie jest także staroczeskie nazewnictwo: *ostrřež*, *ostrzyess*, *ostrziess*, *ostřjš*, *ostřjš*, *karex* (Claterus); *šprinčlik*, *supranicus* (Židek); *vostřížek* (Balbín)²². Łacińska nazwa tego ptaka składa się zaś z dwóch części. Pierwsza *Falco* oznacza oczywiście „sokoła”, a druga łacińska nazwa

¹⁴ Zob. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiecki, *Słownik języka polskiego...*, dz. cyt.

¹⁵ Zob. V. Šmilauer, *Česká jména ptáků v Klaretově Fysiologiáři*, „Listy filologické” 67/1–2 (1940), s. 392.

¹⁶ Podobnie jak w etymologicznych słownikach, gwiazdkami oznaczono starsze prasłowiańskie lub starocerkiewnosłowiańskie wyrazy.

¹⁷ Por. *kob* – prasłowiański wyraz dla 'ptaków'. *Kob* i *kobić* znaczy w staroruskim 'wrózenie' z lotu ptaków, zob. A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1927/1993, s. 240. W języku polskim w dalszych urobieniach powstawały leksemy: *kobiec*, *kopczyk* (zam. kobczyk), *kobuz* – 'ptak drapieżny *kobiec* i zuchwały'. Nagłosowe *s* ocalało wyjątkowo w słoweńskiej nazwie *skobec* i *skopec* na określenie 'krogulca'.

¹⁸ Zob. F. Sławski, *Słownik etymologiczny...*, dz. cyt., s. 303–304.

¹⁹ Zob. A. Brückner, *Słownik etymologiczny...*, dz. cyt., s. 240.

²⁰ Nazwę *ostrříž obecny* [dosł. kobuz pospolity] stosowano wcześniej, współcześnie używana jest nazwa *ostrříž lesní* [dosł. kobuz leśny]; por. J. Haller, *Český slovník věcný a synonymický*, sv. 1, Praha 1969, s. 273.

²¹ Zob. S. Komárek, *Ptáci v Čechách v letech 1360-1890 aneb tajemství rytíře von Sacher-Masocha*, Praha 2007, s. 71.

²² Por. także innych badaczy: V. Šmilauer, *Česká jména ptáků...*, dz. cyt., s. 391; A. Hadravová, *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Židka část přírodovědná*, Praha 2008, s. 390; J. Jungmann, *Slovník česko-německý*, t. 2: *K–O*, Praha 1836, s. 994.

subbuteo – na co zwraca uwagę *Mała encyklopedia ilustrowana Ptaki Polski* – coś mniejszego niż pospolity ptak drapieżny²³.

Kobuza, czyli czes. *ostříže*, opisał również piętnastowieczny polihisor i encyklopedysta Pavel Židek, w następujący sposób:

*ostříž je pták velikosti krahujce, žíví se lovem skřivanů. Je to lesní pták, nahoře černý, na bříše však různobarevný. Je tak rychlý, že skřívana uchopí za letu. Přírodou je dáno, že se ho skřívánek bojí tak, že je vystrašen pohledem na něj, a tak ho ptáčníci chytají*²⁴

[kobuz jest wielkości krogulca i odżywia się dzięki polowaniu na skowronki. Jest to ptak leśny, który z góry jest czarnego koloru, zaś brzuch jego jest różnobarwny. Natura sprawiła, że skowronek się go w takim stopniu boi, że jest wystraszony, jak na niego tylko spojrzy. W taki podstępny sposób chwytają go ptasznicy].

Czternastowieczny czeski pisarz mistrz Bartłomiej z Chlumca (1320–1370), czyli Claretus, w swoim *Fyziologáři*²⁵ zaznacza, że opisywany *kobuz*

*je podobně jako poštolka na zádech černý, pod břichem je pestrý. Loví ptáčky, a to skřívánky, strnady a jiné. A ptáci se ho tak bojí, že se bojí i jeho dřevěné podobizny a padají, neodvažují se vzlétnout*²⁶

[jest podobnie jak pustułka na plecach czarny, a brzuch ma pstry/pstrokaty. Poluje na różne rodzaje ptaków, tj. na skowronki, trznadle i inne. Ptaki się go boją do tego stopnia, że boją się nawet jego drewnianego podobieństwa, że padają na ziemię i nie odważą się wzlatywać w powietrze].

Przywołać dalej można wydanie *Ptačí zahrádka* [dosł. Ogród ptasi] tegoż samego autora. Z wierszowanego tekstu dowiadujemy się nie tylko o wyglądzie, zachowaniu i sposobie życia opisywanego ptaka, ale także jaki z tego opisu wynika morał społeczny. W tym tekście czeskim zachowano ważny czynnik

²³ Zob. A.G. Kruszewicz, *Ptaki Polski...*, dz. cyt., s. 44.

²⁴ A. Hadravová, *Knih dvacatera...*, dz. cyt., s. 235 (par. 114).

²⁵ Oprócz opisaney już lokalizacji analizowanego *ostříže* [dosł. kobuza] u Klareta (patrz Claretus *Fyziologáři* – *Ptačí zahrádka* 66) znane są jeszcze inne wzmianki o tym reprezentancie świata awifauny (por. Claretus *Glosář* 300; Claretus *Bohemáf* 108; Claretus *Physiologus* 421–424). Szersze rozważania patrz: V. Šmilauer, *Česká jména ptáků...*, dz. cyt., s. 391; E. Michálek, *Česká slovní zásoba v Klaretových slovnících*, Praha 1989, s. 81–82; A. Hadravová, *Knih dvacatera...*, dz. cyt., s. 390; S. Komárek, *Ptačí v Čechách...*, dz. cyt., s. 71.

²⁶ J. Nechutová, *Ptačí zahrádka*, Brno 1991, s. 39.

tekstologiczny, jakim jest rym, więc zdecydowano, że również w polskojęzycznym przekładzie zjawisko to zostanie zastosowane. Starano się ponadto w polskojęzycznym przekładzie utrzymać jednakową liczbę sylab, jaka występuje w tekście czeskojęzycznym, co zaznaczono w półokrągłych nawiasach na końcu w każdym wersie:

Czeski tekst:

Ostříž se do boje vrhá, (8)
pak skřivánka chytí a trhá: (9)
je-li král krutý, pak hyne (8)
ta radost, jež z práva nám plyne. (9)
Spatří jen podobu dravce – (8)
nic zpívat už skřivánek nechce: (9)
král špatný loupí-li zboží, (8)
tu ustanou i služby boží. (9)

Polskie tłumaczenie:

Kobuz do walki naciąga, (8)
skowronka wnet złapie i targa: (9)
król okrutny później zginie, (8)
ta radosna wieść do nas płynie. (9)
Jak ujrzy punkt drapieżnika, (8)
wszystkiego skowronek unika: (9)
jak król chłopotem grabi zboże, (8)
wtedy ustaną taski boże. (9)

Ptasi ogród, tłum. L.H.

Zaś staroczeski czterojęzyczny słownik *Nomenclator quadrilinguis Boemico-Latino-Graeco-Germanicus* autorstwa Daniela Adama z Veleslavína stosuje w swoim leksykonie trochę zmieniony graficznie zapis *ostříš*. Forma ta mogłaby częściowo sugerować (jeśli posłużymy się terminologią łacińską), że chodzi nie o kobuzę, ale o pustułkę (por. czes. *Ostříš*; staroczeski *Ostřijš*; łac. *timunculus, miliaria*; gr. *κέγγρις, κέγγριος, κέγγρινης*; niem. *Wannen weiher*²⁷). Ptaka zalicza się w tym szesnastowiecznym słowniku do kategorii dzikich wielkich ptaków – *De avibus feris maioribus – o divokých velkých ptácích*.

W języku czeskim istnieje sporo nazwisk pochodzących od analizowanego ptaka (*Ostříž, Ostřížek, Vostřejš, Vostřejž, Vostříž, Vostřížek*²⁸).

Ostříž [dosł. kobuz], dzięki językoznawczym określeniom, takim jak ICM – wyidealizowanym modelom kognitywnym / fasetom / domenom / ramom / modelom pojęciowym / strukturom semantycznym²⁹ – czyli, najogólniej

²⁷ Zob. D.A. Veleslavín, *Nomenclator quadrilinguis boemico-latino-graeco-germanicus*, rozdz. 2, par. 49, 1598: s. 198; 2015: s. 160.

²⁸ Zob. K. Hudec, *Ptáci v českém životě a kultuře*, Praha 2017, s. 123; J. Černý, J. Holeš, *Sémiotika*, Praha 2004, s. 78; E. Mrhačová, *Česko-polské jazykovědné studie*, Racibórz 2013, s. 63.

²⁹ Zob. G. Lakoff, *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind*, Chicago 1987; G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, tłum. T.P. Krzeszowski, Warszawa 1988; G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory, którymi żyjemy*, tłum. T. Čejka, Brno

powiedziawszy, na podstawie swojego wyglądu i zachowania³⁰, został w czeskiej frazeologii³¹ utrwalony metaforycznie w odniesieniu do takich cech jak bardzo dobry, wyostrzony wzrok, przenikliwe spojrzenie, baczne obserwowanie:

- czes. *být jako ostříž* ‘o člověku, jemuž nic neunikne’ – pol. ‘być ostry jak żyleta’, ‘o człowieku, który wszystko widzi’;
- czes. *mít oči jako ostříž* ‘velmi dobré’ – pol. ‘mieć orli/jastrzębi wzrok’, ‘mieć bardzo dobry wzrok’, ‘dobrze widzieć’;
- czes. *ostříží pohled* ‘pronikavý’ – pol. [dosł. spojrzenie kobuza] ‘bystre’, ‘przenikliwe’, ‘nieprzyjemne’;
- czes. *bystrý jako ostříž* ‘ostrážitý’, ‘bdělý’ – pol. ‘czujny’, ‘baczny’, ‘ostrożny’;
- czes. *hlídat někoho / něco jako ostříž* ‘dávat na někoho / něco velmi dobrý pozor’, ‘nepustit z něho / něčeho oči’ – pol. bibl. ‘pilnować/strzec kogoś/ czegoś bacznie jak oka w głowie’, ‘pilnować uważnie’;
- czes. *pozorovat někoho / něco jako ostříž* – pol. ‘bacznie kogoś/coś obserwować’;
- czes. *kroužit kolem někoho / něčeho / nad něčím jako ostříž* ‘zlověstně obcházet’, ‘čekat na příležitost’ – pol. ‘krążyć nad czymś jak sęp’, pot. ‘osaczać kogoś, wzbudzając niepokój’;

2002; A. Wierzbicka, *Nazwy zwierząt*, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, J. Bartmiński, R. Tokarski (red.), Lublin 1993, s. 251–267; A. Wierzbicka, *Język – Umysł – Kultura*, J. Bartmiński (red.), Warszawa 1999; A. Wierzbicka, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, Lublin 2006; A. Wierzbicka, *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*, tłum. I. Duraj-Nowosielska, Warszawa 2007; D. Kępa, *Pochodzenie wyrazu a współczesny obraz językowy odpowiadającego mu desygnatu na przykładzie nazw gatunkowych ptaków*, [w:] *Przeszłość w językowym obrazie świata*, A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski (red.), Lublin 1999, s. 137–148; D. Kępa-Figura, *Kategoryzacja w komunikacji językowej na przykładzie leksemu ptak*, Lublin 2007; R.W. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 1, Stanford 1987; R.W. Langacker, H. Kardela, *Wykłady z gramatyki kognitywnej: Kazimierz nad Wisłą, grudzień 1993*, Lublin 1995; R.W. Langacker, *Model dynamiczny oparty na uzusie językowym*, [w:] *Akwizycja języka w świetle językoznawstwa kognitywnego*, E. Dąbrowska, W. Kubiński (red.), Kraków 2003, s. 30–117.

³⁰ Chodzi o podstawę do wnioskowania o przyjętym przez podmiot punkcie widzenia i perspektywie interpretacyjnej.

³¹ Zob. E. Mrhačová, M. Balowski, *Česko-polský frazeologický slovník*, Ostrava 2009, s. 191; *Velký česko-polský frazeologický slovník*, T.Z. Orłoś (red.), Kraków 2009, s. 328, 529; *Slovník spisovné češtiny...*, dz. cyt., s. 253; J. Zaorálek, *Lidová rčení*, Praha 2000, s. 498; E. Mrhačová, R. Ponczová, *Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice. Česko-polský a polsko-český slovník*, Šenov u Ostravy 2003, s. 102–103; E. Mrhačová, *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice*, Filozofické fakulty Ostravské univerzity, číslo 124, Ostrava 1999, s. 103; V. Mokienko, A. Wurm, *Česko-ruský frazeologický slovník*, Olomouc 2002, s. 353 i in.

- czes. *pozorovat někoho / něco jako ostržit* ‘velmi bedlivě sledovat’ – pol. ‘brać kogoś/coś pod staranną obserwację’.

Jak widać, w szeroko pojmowanej sferze czeskiej frazeologii i idiomatyki istnieje wiele przykładów, w których został wyprofilowany konkretny reprezentant pactwa drapieżnego *ostržit*. Tego natomiast nie można stwierdzić w strefie polskiej frazeologii, gdyż takich skonwencjonalizowanych konstrukcji z opisywanym bazowym ptasim komponentem językowym nie odnotowano, czyli de facto ich nie ma. Świadczy to o istotnej dysproporcji używalności tego konkretnie sprecyzowanego przedstawiciela pactwa w komunikacji językowej, z której wyłaniają się inne czeskie i polskie językowe obrazy świata.

Kobuz w tekstach biblijnych

Przypuszczamy, że ze względu na fakt, iż *ostržit* ma doskonale wyostrzony wzrok – co zostało wyżej potwierdzone w czeskojęzycznych wyekscerpowanych przykładach frazeologicznych – został on prawdopodobnie użyty w *Bibli české* w tłumaczeniu Jana Hejčla we fragmencie Księgi Hioba Hi 28,7 traktującym o tym, że ptaki drapieżne mają niezawodny wzrok³². Pytanie, jakie nasuwa się w tym momencie, powinno raczej jednak brzmieć: czy ptak ten w triadzie procesu translacyjnego (trójfazowej operacji traduktologicznej: identyfikacja – interpretacja – przekład)³³ został dobrany właściwie w języku docelowym przez zastosowany ekwiwalent leksykalny³⁴, który w języku wyjściowym, czyli

³² W tym wersecie jest odwołanie do bystrego i wyostrzonego wzroku drapieżników, czyli bezpośrednio do ich oczu (patrz drugie miejsce awifaunistyczne w przywoływanym wersecie). Ptaki te również nie zostały identycznie pod względem zastosowanego słownictwa rozpoznane, ponieważ pojawia się w analizowanych czeskich i polskich tłumaczeniach biblijnych naprawdę szeroka gama nazewnictwa gatunków ptaków drapieżnych – patrz dalsza analiza leksykalno-terminologiczna.

³³ Por. Z. Kufnerová, *Čeština a překládání*, Jinočany 2009, s. 43.

³⁴ O różnorodnej terminologii kategorii pojęciowej pactwa wspomina również Izaak Cylkow, zaznaczając, że wyraz „ścieżka” odnosi się do pracy ludzkiej w podziemiach, do których najbystrzejszy wzrok *צִיָּא פְּטָא דְרַאפִּיעִנְג* nie sięga, tj. według rabina może to być zarówno orzeł, jak i sęp itd. (por. Gen 15,11; Iz 18,6), względnie *קְרוּגֵלֶךְ* krogulec lub – zdaniem jeszcze innych – np. jastrząb (por. Lev. 11,14 – patrz *Księga Ijob*, tłum. J. Cylkow, Kraków 1903, s. 114). Natomiast polskojęzyczny komentarz biblijny, por. C. Jakubiec, *Księga Hioba. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy. Pismo Święte Starego Testamentu*, t. 7, cz. 1, Poznań–Warszawa 1974, s. 182, zaznacza ogólnie, że drogę do tych tajemnicznych skarbów, jakie w sobie kryje ziemia, zna tylko człowiek; nie znają jej natomiast ani *ptaki drapieżne*, które przecież mają szczególnie wyostrzony wzrok, ani *dzikie zwierzęta*, które żyją w niedostępnych dla człowieka pustkowiach. Również *Katolicki komentarz biblijny*

w hebrajskim, brzmi *ājīt* / ' *ājīt* אֵיט³⁵ [h-5861]³⁶ i znajduje się na pierwszym miejscu spośród przedstawicieli kategorii pojęciowej ptactwa w analizowanym fragmencie protokanonicznej Księgi Hioba. Czynnione to jest przede wszystkim dlatego, by zapobiec błędom powstałym na skutek braku analizy tekstu wyjściowego czy mylnej interpretacji tekstu³⁷.

Ta opierzona istota odnosi się wyłącznie do ptaków drapieżnych³⁸. *Podręczny słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu* zwraca uwagę na kolektywne znaczenie tego wyrazu, profilując liczbę mnogą *ptaki drapieżne*³⁹. *Biblický slovník sedmi jazyků* przywołuje tłumaczenie *dravý pták*⁴⁰ [dosł. ptak drapieżny]. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu* tłumaczy przedmiotowy hebrajski wyraz szerzej, jako: *dravec, dravci, dravý pták, dobyvatel*⁴¹ [drapieżnik, drapieżnicy, drapieżny ptak, zdobywca]. *Wielki słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu* w tomie I uważa, że chodzi o ptaka drapieżnego, który pikuje w dół⁴². Natomiast *Encyklopedia biblijna* przytacza podział ptactwa na „krzyczące”, do których należą głównie ptaki drapieżne (hebr. *ajit*), „ćwierkające”, dotyczące najczęściej wróblowatych (hebr. *cipor*), oraz „latające”, czyli mające skrzydła (hebr. *of*)⁴³.

wskazuje na ogólnie wykorzystaną terminologię: Ani *ptaki*, ani *zwierzęta* nie znają drogi do „niej” – miejsca, *māgôm*, mądrości, wspomnianego w w. 6; patrz R. MacKenzie, R. Murphy, *Księga Hioba*, [w:] *Katolicki komentarz biblijny*, W. Chrostowski (red.), seria: *Prymasowska Seria Biblijna*, Warszawa 2001, s. 469.

³⁵ Przywoływane wyrażenie hebr. אֵיט ' *ājīt* [h-5861] znajduje się w następujących księgach *Starego Testamentu*: Rdz 15,11; Hi 28,7; Iz 18,6 (dwa razy); Iz 46,11; Jr 12,9 (dwa razy); Ez 39,4 (h – numeracja Stronga [hebrajska]).

³⁶ W literaturze przedmiotu nie jest ujednoczony zapis transliteracji i transkrypcji hebrajskich znaków. Spotykamy się dosyć często w różnych opracowaniach czy komentarzach z odmiennymi jej wariantami.

³⁷ Zob. L. Hampl, *Świat awifauny II w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego (ptactwo czyste i nieczyste)*, seria: *Wymiary Humanistyki, Rozprawy Naukowe* 53, Bielsko-Biała 2014, s. 56–60.

³⁸ *Ptak drapieżny / drapieżnik* – czes. *dravec / dravý pták* w tym opisywanym wersecie biblijnym (Hi 28,7) symbolizuje przenośnię (alegorię metaforyczno-metonimicznego podobieństwa), która opiera się na jego najważniejszej cesze, oznaczając ‘dalekowzroczność’, ‘doskonałość w widzeniu’ i ‘niezawodny wzrok’, por. czes. *bystrozrakost*.

³⁹ Por. P. Briks, *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, seria: *Prymasowska Seria Biblijna*, Warszawa 2000, s. 258.

⁴⁰ Por. J. Heller, *Vocabularium biblicum septem linguarum – Biblický slovník sedmi jazyků hebrejsko-řecko-latinsko-anglicko-německo-maďarsko-český*, Praha 2000, s. 148–149.

⁴¹ Por. B. Pípal, *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*, Praha 2006, s. 119.

⁴² Zob. L. Koehler, *W. Baumgartner, J. Stamm, Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, t. 1: א-צ, P. Dec (red.), seria: *Prymasowska Seria Biblijna*, Warszawa 2008, s. 763.

⁴³ Zob. P.J. Achtemeier, *Encyklopedia biblijna*, seria: *Prymasowska Seria Biblijna*, Warszawa 2004, s. 1021.

Spotykamy się zarówno w literaturze podmiotu, jak i przedmiotu z różnym zapisem transkrypcyjnym i różnorodnymi zasadami transliteracji hebrajskich liter alfabetu. Warto w tym momencie zwrócić uwagę na bardzo ważny aspekt lingwistyczny. W języku hebrajskim spotykamy się z nieprototypową sytuacją (zwłaszcza dla nas Europejczyków) dotyczącą przede wszystkim kwestii pojęciowo-językoznawczych, ponieważ w tym języku (należącym do grupy semickiej), w którym został spisany prawie cały Stary Testament, nie ma bezpośredniego terminologicznego odpowiednika naszego terminu *ptak*. Istnieją natomiast trzy nazwy określające opisywanego ptaka. Do pierwszej należy rzeczownik, który nie ma ujednoliczonego zapisu graficznego (tj. transkrypcyjnego i transliteracyjnego) (por. צִפּוֹר *tsiffôr / sibbor / sippor / sippôr / šippôr / cipp'or / cippôr / cippôr / šippôr / cipor / zippor* [h-6833]) i oznacza (z reguły) tylko małe ptaszki. Natomiast inna hebrajska nazwa mająca również różny zapis transkrypcyjno-literacyjny (por. עוֹף *'ôp / 'ôp / op / 'ôf / 'of / of / ôf / ôf* [h-5775] [to, co fruwa/lata]) określa najogólniej „wszystkie zwierzęta uskrzydłone, łącznie z insektami”. Trzeci hebrajski wyraz אֵיט *'ájit / it* [h-5861] – pojawiający się na kartach Biblii z najmniejszą frekwencją – odnosi się wyłącznie do ptaków drapieżnych.

Mamy również w prezentowanym wersecie biblijnym na drugim w kolejności miejscu innego reprezentanta awifauny, który w języku hebrajskim tym razem ma formę אֵיבָה *'ajjāb* [h-344]. Jest to nazwa ogólna, która obejmuje w Palestynie szereg innych gatunków. Według komentarza angielskojęzycznego hebrajska nazwa tego ptaka może być onomatopeiczna⁴⁴. *Wielki słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu* w tomie I zauważa, że jest to wyraz dźwiękonaśladowczy imitujący krzyk ptaka, jak arabski *ju'ju* czy akadyjski *ajau*⁴⁵. Autorzy tego słownika sądzą, że *'ajā* to sokół, ale może również chodzić o kanię czarną. Podobnie sędzi *Podręczny słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu*, który przedstawia pogląd, że jest to wyraz „naśladowujący głos ptaka”⁴⁶, i może chodzić tym razem zarówno o ptaka drapieżnego, jak i o konkretnie sprecyzowany gatunek świata awifauny, czyli np. o jastrzębia, sokoła czy sępa. Autor tego słownika pozostawił jednak przy tych trzech wymienionych gatunkach ptactwa znaki zapytania, które świadczą o trudnościach identyfikacyjnych. Polskojęzyczny *Hebrajsko-polski Stary Testament Pięcioksiąg* podaje, że chodzi o reprezentanta awifauny – sokoła⁴⁷.

⁴⁴ Zob. J. Milgrom, *Leviticus 1-16. The Anchor Bible. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York–London–Toronto–Sydney–Auckland 1991, s. 663.

⁴⁵ Zob. L. Koehler, W. Baumgartner, J. Stamm, *Wielki słownik hebrajsko-polski...*, dz. cyt., s. 38.

⁴⁶ P. Briks, *Podręczny słownik hebrajsko-polski...*, dz. cyt., s. 30.

⁴⁷ Zob. A. Kuśmirek, *Hebrajsko-polski Stary Testament Pięcioksiąg. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją oraz indeksem rdzeni*, seria: Prymasowska Seria

Analogicznie uważa Driver⁴⁸. Natomiast czeski przekład dokonany przez rabina Efraima Sidona wskazuje na fakt, że chodzi o *poštolku* [dosł. pustułkę, łac. *Falco tinnunculus*] (por. *Pět Knih Mojžišových*⁴⁹). Jeszcze inni badacze uważają, że jest to odmiana sępa, ponieważ wyrażenie to może mieć znaczenie ogólne, obejmujące wszelkie odmiany sępów⁵⁰. Zaś Miloš Pavlík w swoim przekładzie Biblii w przypisie wyjaśniającym zwraca uwagę na fakt, że hebrajski leksem *ajjáh* może wskazywać na krogulca lub innego ptaka drapieżnego⁵¹. Za krogulcem też opowiada się Jakubiec⁵². *Słownik tła Biblii* konstatuje, że hebrajski wyraz *ajjak* to kania, która ma doskonały wzrok⁵³. Prezentowana kania według autorów zaliczana jest do ptaków nieczystych, należy do rodziny sokołów i zamieszkuje północną Palestynę. Warto jednak w tym momencie zaznaczyć, że według innego podziału ornitologicznego i taksonomicznego właśnie opisywane w przekładach kanie należą do rzędu szponiastych (*Accipitriformes*) z rodziny jastrzębowatych (*Accipitridae*). W zimie kanie migrują, pokonując znaczne odległości. W Palestynie występują różne odmiany kani: kania czarna, kania żółta nakrapiana i kania ruda. Zwolennikiem rozróżniania poszczególnych gatunków ptaków był Hagen, który uważał, że oba terminy hebr. *dā'á*^(b) i *'ajjá*^b zlokalizowane w Kpł 11,14 oznaczają dwa gatunki kani (por. *milvus migrans* i *milvus ragalis*) (pol. 'kania czarna' i 'kania ruda')⁵⁴. Angielskojęzyczne tłumaczenia biblijne w większości przypadków najczęściej przywołują leksem *the falcon*, rosyjskie stosują *сокол*, natomiast przekłady pośrednie używają następujących przedstawicieli awifauny (patrz wyrazy pogrubione), odnotowanych w katalogu ptaków nieczystych pod względem rytuału i kultu:

Wulgata: ***milvum*** ac ***vulturem*** iuxta genus suum

Septuaginta: καὶ τὸν ***yúna*** καὶ ***iktíva*** καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ.

Biblijna, Warszawa 2003, s. 422.

⁴⁸ Zob. G.R. Driver, *Birds in the Old Testament*, „Palestine Exploration Quarterly” 87/1 (1955), s. 5–20.

⁴⁹ Zob. *Pět Knih Mojžišových včetně Haftarot s českým překladem rabína Efraima Sidona*, Praha 2012, s. 22.

⁵⁰ Zob. S. Łach, *Księga Kapłańska. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy. Pismo Święte Starego Testamentu*, t. 2, cz. 1. Poznań–Warszawa 1970, s. 186.

⁵¹ Zob. *Pavlikův studijní překlad – Bible*, tłum. M. Pavlík, Kroměříž 2014, s. 166.

⁵² Zob. C. Jakubiec, *Księga Hioba...*, dz. cyt., s. 182.

⁵³ Zob. J.I. Packer, M.C. Tenney, *Słownik tła Biblii*, W. Chrostowski (red.), seria: *Prymasowska Seria Biblijna*, Warszawa 2007, s. 183.

⁵⁴ Por. M. Hagen, *Realia biblica geographica, naturalia, archaeologica, quibus compendium introductionis Biblicae completur et illustratur, auctore M.H.*, Parisiis 1914, s. 395.

W innych czeskich i polskich przekładach biblijnych chodziło o oko sępa, jastrzębia, sokoła, orla, kani, krogulca (w różnych możliwych kombinacjach z wyrazami nadrzędnymi lub podrzędnymi, w tym przypadku kohiponimami [zarówno jedno-, jak i dwusłownymi] – w zależności od rodzaju tłumaczenia). Nie patrząc jednak na szeroki wachlarz reprezentantów świata awifauny, czeski bibliista i teolog rzymskokatolicki Jan Nepomuk Hejčl wyprofilował w swoim tłumaczeniu (Hi 28,7) akurately konceptualizowanego *kobuza* (czes. *ostříže*):

BČ *Je to stezka, které nezná **ostříž**, sokolí oko jí nevyslídí* (tłum. J. Hejčl⁵⁵).

W pozostałych 29 edycjach biblijnych we fragmentach dotyczących tego samego fragmentu Pisma Świętego sytuacja przedstawia się następująco:

BK *K čemuž stezky nezná žádný pták, aniž ji spatřilo oko **luňáka*** (tłum. BK 2009, s. 463).

BO *Stezky jest nevěděl pták ani kdy jje opatřilo oko **supové*** (tłum. BO 1996, s. 122).

ČEP *Dravý pták tam nezná stezku, oko **luňáka** ji nezahledne* (tłum. ČEP 2008, s. 490).

ČSP *Pěšinu k němu, tu dravec nezná, ani oko **luňáka černého** ji nezahledlo* (tłum. ČSP 2009, s. 642).

B21 *Stezku tam nezná dravý pták, nespatriło ji oko **jestřába*** (tłum. B21 2009, s. 606).

PNS *Stezka – nepoznal ji žádný dravý pták, ani oko **hnědého luňáka** ji nezahledlo* (tłum. PNS⁵⁶).

JB *Dravý pták nezná stezku k nim, **supovo** oko ji nespatri* (tłum. JB 2009, s. 851).

SNC *poklady skryté bystrému oku **sokola** i **orla*** (tłum. SNC 2011, s. 545).

PSP *Je pěšina – nezná jí sup, aniž ji zpozorovalo oko **dravce*** (tłum. Pavlík⁵⁷).

KLP *Stezku tam orel nezná, nezahledne ji oko **supa*** (tłum. KLP⁵⁸).

Šrám *Cesta, již nezná orel a které nevypátralo **jestřábí** oko* (tłum. Šrámek 1947⁵⁹).

⁵⁵ *Bible česká. Díl prvý: Knihy Starého zákona, Svazek II. Ester – Sirachovcova*, tłum. J. Hejčl, Praha 1921, s. 104.

⁵⁶ Online knihovna Strážné věže, <https://wol.jw.org/cs/wol/b/r29/lp-b/nwt/18/28#s=7&study=discover> [dostęp: 19.10.2021].

⁵⁷ *Pavlíkův studijní překlad...*, dz. cyt., s. 684.

⁵⁸ Catholic liturgical translation, O Bohu, <http://www.obohu.cz/bible/index.php?styl=KLP&k=Jb&kap=28> [dostęp: 19.10.2021].

⁵⁹ Vladimír Šrámek – Old Testament translation (1947), O Bohu, <http://www.obohu.cz/bible/index.php?styl=VS&k=Jb&kap=28> [dostęp: 19.10.2021].

- BBrz** *A tej drogi ani ptak wie, ani jej oglądało oko **sępie*** (tłum. BBrz 1563/2003, s. 503).
- BB** *Jest też ścieżka krorey żaden ptak niewidział a oko **sępie** nie bażyło* (tłum. Budny 1572⁶⁰).
- BG** *A téj ścieżki ani ptak nie wie, ani jéj widziało oko **sępie*** (tłum. BG, s. 445).
- BJW** *Szcieżki ptak nie widział ani na nie pojrzało oko **sępowe*** (tłum. Wujek 1599/2000, s. 985–986).
- NBG** *Ale ścieżki do tego nie zna drapieźny ptak, ani jej nie wypatrzyło oko **krogulca*** (tłum. NBG⁶¹).
- BT** *Drapieźnik nie zna tam ścieżki, nie widzi jej oko **sępa*** (tłum. BT 1989, s. 556).
- BWP** *Nie trafi tam żaden ptak drapieźny, nie dostrzega jej bystre oko **sępa*** (tłum. Romaniuk 1997, s. 986).
- BW** *Ścieżki do niej nie zna **sęp** i nie wypatrzyło jej oko **sokoła*** (tłum. BW 2001, s. 569).
- BP** *Ptak drapieźny nie zna tej ścieżki i nie dojrzało jej nawet oko **sępa*** (tłum. BP 2012, s. 898).
- PNŚ** *Ścieżka – nie poznał jej żaden ptak drapieźny ani jej nie ujrzało oko **kani czarnej*** (tłum. PNŚ 1997, s. 693).
- BJ** *Drapieźny ptak nie zna tam ścieżki, nie widzi jej oko **sokoła*** (tłum. BJ 2006, s. 684).
- BPaul** *Drapieźny ptak nie zna tych ścieżek, nie wysledzi ich oko **sępa*** (tłum. BPaul 2008, s. 1099).
- BEk** *Ścieżki tej nie zna nawet ptak drapieźny i nie dojrzało jej oko **sępa*** (tłum. BEk 2017, s. 817).
- Kuś** *Wydeptanego przejścia nie zna go drapieźnik i nie widziało go oko **sępa*** (tłum. Kuśmirek⁶²).
- Pop** *W niej dukty – nie zna ich żaden ptak, nie przepatruje ich oko **sępa*** (tłum. Popowski⁶³).

⁶⁰ *Biblia. To iest księgi starego y nowego przymierza znowu z ięzyka Ebreyskiego, Greckiego, Łacińskiego na polski przelożone*, tłum. S. Budny (1572), <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/4425/edition/4263/content> [dostęp: 19.10.2021].

⁶¹ *Księga Ijoba*, Nowa Biblia Gdańska, [w:] Śląskie Towarzystwo Biblijne, <https://www.biblest.com.pl/stb/stest/ijob/ijob.html> [dostęp: 19.10.2021].

⁶² A. Kuśmirek, *Hebrajsko-polski Stary Testament Pisma. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją i indeksem rdzeni hebrajskich i aramejskich*, seria: Prymasowska Seria Biblijna, Warszawa 2009, s. 985.

⁶³ R. Popowski, *Septuaginta, czyli Biblia Starego Testamentu wraz z księgami deuterokanonicznymi i apokryfami*, seria: Prymasowska Seria Biblijna, Warszawa 2014, s. 1128.

Cyl *Ale onej ścieżki (do mądrości) nie zna ptak drapieżny ani wypatrzyło jej oko krogulcze* (tłum. Cylkow⁶⁴).

Krusz *Ścieżki tej ani ptak nie zna, nie widziało jej ani oko sępa* (tłum. Kruszyński 1939⁶⁵).

KUL *nie zna [do niej] ścieżki nawet ptak drapieżny ani nie dojrzy jej oko krogulca* (tłum. C. Jakubiec⁶⁶).

Wykaz skrótów: **BČ** – Bible česká; **BK** – Bible kralická; **BO** – Bible Olomoucká; **ČEP** – Český ekumenický překlad; **ČSP** – Český studijní překlad; **B21** – Bible 21. století; **PNS** – Překlad nového světa; **JB** – Jeruzalémská bible; **SNC** – Slovo na cestu; **PSP** – Pavlíkův studijní překlad; **KLP** – Katolický liturgický překlad; **BBrz** – Biblia Brzeska; **BB** – Biblia Szymona Budnego; **BG** – Biblia Gdańska; **BJW** – Biblia Jakuba Wujka; **NBG** – Nowa Biblia Gdańska; **BT** – Biblia Tysiąclecia; **BWP** – Biblia Warszawsko-Praska; **BW** – Biblia Warszawska; **BP** – Biblia Poznańska; **PNS** – Przekład Nowego Świata; **BJ** – Biblia Jerozolimská; **BPaul** – Biblia Paulistów; **Bek** – Biblia Ekumeniczna; **Kuś** – Kuśmirek Anna; **Pop** – Popowski Remigiusz; **Cyl** – Cylkow Izaak; **Krusz** – Kruszyński Jozef; **KUL** – Katolicki Uniwersytet Lubelski

Księga Hioba (Hi 28,7) – analiza

Rozpoczynając analizę, zwróćmy najpierw uwagę, w jakich parach występują te istoty świata podniebnego (hebr. **אֵיִת** *‘ajit* – **אֵיִשׁ** *‘ajjaš*). W przeanalizowanych czeskich i polskich przekładach Pisma Świętego skupiających się wokół Hi 28,7 pojawiają się albo dwa sprecyzowane gatunki ptaków, które w ogólnie pojmowanej kategorii i kategoryzacji⁶⁷ należą w domenę ptactwa do wyrazów podrzędnych (hiponimicznych):

czes. *ostříž* – *sokol* (BČ)

czes. *sokol* – *orel* (SNC)

czes. *orel* – *sup* (KLP)

czes. *orel* – *jestřáb* (Šrámek)

pol. *sepa* – *sokół* (BW)

⁶⁴ *Księga Ijob*, dz. cyt., s. 115.

⁶⁵ *Księga Hioba 28*, [w:] *BibliePolskie.pl. Przekłady Biblii na język polski*, /http://bibliepolskie.pl/zsteksty_ch.php?wid=21&book=18&chapter=28&e= [dostęp: 19.10.2021].

⁶⁶ C. Jakubiec, *Księga Hioba...*, dz. cyt., s. 182.

⁶⁷ Por. J.R. Taylor, *Kategoryzacja w języku, prototypy w teorii językoznawczej*, tłum. A. Skucińska, Kraków 2001; J.R. Taylor, *Gramatyka kognitywna*, tłum. M. Buchta, Ł. Wiraszka, Kraków 2007.

W pozostałych czeskich i polskich przywołanych przekładach biblijnych odnotowano jeden wyraz nadrzędny (patrz wytłuszczenia) i jeden leksem podrzędny w następującej sekwencji konfiguracyjnej:

- czes. **pták** – *luňák* [dost. ptak – kania] (BK)
 czes. **pták** – *sup* (BO) – pol. **ptak** – *sęp* (BG, BJW, BBrz, BB, Popowski, Kruszyński)
 czes. **dravý pták** – *sup* (JB) – pol. **drapieżny ptak** – *sęp* (BWP, BP, BPaul, BEk)
 pol. **drapieżny ptak** – *sokół* (BJ)
 pol. **drapieżny ptak** – *krogulec* (NBG, Cylkow; Jakubiec)
 czes. **dravý pták** – *jestřáb* [dost. ptak drapieżny – jastrząb] (B21)
 czes. **dravý pták** – *luňák* [dost. ptak drapieżny – kania] (ČEP)
 pol. **drapieżnik** – *sęp* (BT, Kuśmirek)
 czes. *sup* – **dravec** [dost. sęp – drapieżnik] (PSP) – odwrócona kolejność hiponimów i hiperonimów

Zdarzają się także tłumaczenia, gdzie najpierw stosowany jest wyraz nadrzędny (dalej wyrazy wytłuszczone), a w podrzędnej nazwie mamy do czynienia z binominalną terminologią (patrz pojedyncze podkreślenia):

- czes. **dravec** – *luňák černý* [dost. drapieżnik – kania czarna] (ČSP)
 czes. **dravý pták** – *hnědý luňák* [dost. ptak drapieżny – kania brązowa] (PNS)
 pol. **ptak drapieżny** – *kania czarna* (PNŚ)

W tym artykule skupiliśmy się na konceptualizowanym ptaku drapieżnym, jakim jest *kobuz* (czes. *ostříž*). Wiemy, że został on uwzględniony wyłącznie w jednym czeskojęzycznym przekładzie biblijnym. Użyto go w wydaniu *Bible české* w tłumaczeniu Jana Hejčla. Przedmiotowy ptak został zlokalizowany w protokanonicznej Księdze Hioba (Hi 28,7), na pierwszym miejscu spośród wymienionych ptaków znajdujących się w tym wersecie biblijnym. Można więc powiedzieć, że czeska nazwa *ostříž* w przekładach biblijnych znajduje się wyłącznie na peryferiach kategorii pojęciowej ptactwa „drapieżnego”, która jest wyraźnie oddalona od jego centrum (również pod względem frekwencyjnym i używalności terminologicznej na kartach Biblii). Pogłębiając analizę, możemy konstatować, że w innych czeskich i polskich przekładach biblijnych zamiast kobuza (czes. *ostříže*) (BČ) znajdują się na pierwszym miejscu analizowanego wersetu następujące leksemy: hiperonim czes. *pták* – pol. *ptak* (BK, BO, BG, BJW, BBrz, BB, Popowski, Kruszyński); skonkretyzowana nazwa dwuwyrazowa hiperonimu czes. *dravý pták* – pol. *ptak drapieżny* (ČEP, B21, PNS, JB, NBG; BWP, BP, PNŚ, BJ, BPaul, BEk, Cylkow, Jakubiec); nazewnictwo nadrzędne:

czes. *dravec* – pol. *drapieźnik* (ČSP, BT, Kuśmirek) oraz wyrazy podrzędne, czyli konkretnie sprecyzowane gatunki awifauny: czes. *sokol* (SNC); czes. *sup* – pol. *sęp* (PSP, BW); czes. *orel* (KLP i Šrámek). Świadczy to o niekonsekwencji terminologicznej procesu przekładoznawczego oraz o różnorodnym (czasami chaotycznym) zastosowaniu nazw awifaunistycznych.

Również odnośnie do wyrazu אַיָּא *'ajjā'* [h-344], znajdującego się na drugim miejscu, pośród istot awifaunistycznych widzimy ponownie zamęt terminologiczny, może jeszcze większy niż poprzednio. Leksem ten w czeskich i polskich przekładach biblijnych bywał tłumaczony różnorodnie, w zależności oczywiście od rodzaju tłumaczenia. Obserwujemy, że zarówno użyto wyrazu nadrzędnego *dravec*⁶⁸ (PSP), jak i wykorzystano jednosłowne wyrazy podrzędne, takie jak: czes. *sokol* – pol. *sokół* (BČ, BW, BJ), czes. *luňák* (BK, ČEP), *sup* – pol. *sęp* (BO, JB, KLP, BBrz, BB, BG, BJW, BT, BWP, BP, BPaul, BEk, Kuśmirek, Popowski, Kruszyński), czes. *jestřáb* (B21, Šrámek), *orel* (SNS), pol. *krogulec* (N BG, Cylkow, Jakubiec), oraz zastosowano wyrazy dwuczłonowe (terminologia binominalna) (czes. *luňák černý* – pol. *kania czarna* [ČSP, PNs], czes. *hmědý luňák* [PNS]).

Zakończenie i wnioski

Z powyższych rozważań można wysnuć następujące wnioski:

1. W niektórych tłumaczeniach, zwłaszcza współczesnych, nie została odpowiednio zachowana kategoryzacja, ponieważ w jednym tłumaczeniu stosowana jest terminologia „nadrzędna”, a w drugim czy trzecim przekładzie wykorzystana terminologia wyrazów „podrzędnych” (por. hiponimy i hiperonimy, względnie kohiponimy).
2. Nazewnictwo różnorodnych przedstawicieli kategorii pojęciowej ptactwa reprezentujące rodzaj powiązań semantycznych nie zostało we wszystkich przeanalizowanych czeskich i polskich przekładach biblijnych uhierarchizowane pod względem stopnia „ogólności” i „konkretności”.
3. W przekładach pojawiają się warianty kategorii „ogół–szczegół”.
4. Proces tłumaczenia czeskich i polskich jednostek leksykalnych dotyczy swoistych przybliżeń aproksymacyjnych i formalno-estetycznej rekonstrukcji ekwiwalencji nazw ptaków w tekstach docelowego.

⁶⁸ Również czeski komentarz biblijny używa określenia *dravec* [dosł. drapieźnik], por. *oko dravce neproniklo do těchto temnot* [pol.: oko drapieźnika nie przeniknęło do tych ciemności]; zob. *Výklady ke Starému zákonu III. Knihy naučné Job až Píseň psní*, připravila Starozákonní komise, Praha 1998, s. 168.

5. W analizowanych czeskich i polskich tłumaczeniach pojawiają się synonimiczne określenia zwierzęce, w naszym przypadku awifaunistyczne.
6. Innowacje językowe poszerzają zasób leksykalny każdego języka i wpływają na obrazowe urozmaicenie tekstu.
7. W niektórych tłumaczeniach biblijnych mamy do czynienia z dowolnością przekładoznawczą, zwłaszcza z zakresu analizowanej domeny ptactwa.
8. Pominięcie lub dodanie leksemu (względnie zmianę nazwy) podczas tłumaczenia czynności możemy uznać w kognitywno-komunikacyjnej teorii przekładu za błąd metatranslacyjny.
9. W przekładach ważną rolę odgrywa czynnik kulturologicznych kompetencji tłumacza ze względu na fakt, że to on musi wyczuć, czy końcowy odbiorca będzie znał omawiany wyraz lub czy nie zaistnieje potrzeba wyjaśnienia sekwencyjnej aluzji (bezpośrednio w tekście lub w przypisie).
10. Wyobrażenia tłumaczy o tym samym utworze (rozdziale, wersecie) niekiedy różnią się dość zasadniczo; znajduje to odbicie w wyborze konkretnych rozwiązań i w ostatecznym kształcie decyduje o formie leksykalno-tekstologicznej przekładanego tekstu.
11. Tłumaczenie powinniśmy traktować jako środek budowania wzajemnego zrozumienia między uczestnikami kultury wyjściowej i docelowej.
12. Przekład nosi w sobie znamiona twórczości, co daje tłumaczowi prawo do inwencji, a w niektórych przypadkach do dość swobodnej interpretacji.

Tabela zbiorcza nr 1 dotycząca ekwiwalencji terminologiczno-leksykalnej

Dla przejrzystego ukazania wyników naszych dociekań (zwłaszcza zauważalnego zamętu terminologicznego) ułożono tabelę, w której zaznaczono obecność różnorodnie przetłumaczonych czeskich i polskich leksemów awifaunistycznych pojawiających się w analizowanym fragmencie Księgi Hioba.

■ czes. *ostříz* – pol. *kobuz [szary]*

■ czes. zbývající ptáci: *sokol, sup, orel, pták, dravý pták, dravec, luňák, luňák černý, luňák hnědý, jestřáb* – pol. pozostałe ptactwo: *sęp, ptak, drapieżny ptak, drapieżnik, krogulec, sokół, kania czarna [CZARNY]*

Tab. 1. Wykaz nazw czes. *ostříže* pol. kokuva w analizowanych czeskich i polskich księgach biblijnych dot. Hi 28,7 (opracowanie własne L.H.)

Lokalizacja	Hi 28,7 (1) (2) awifaunistyczne miejsce w wersecie	Hi 28,7 (1) (2) awifaunistyczne miejsce w wersecie
BČ	<i>ostříž</i> (1)	<i>sokolí</i> oko (2)
BK	pták (1)	oko luňáka (2)
BO	pták (1)	oko supové (2)
ČEP	dravý pták (1)	oko luňáka (2)
ČSP	dravec (1)	oko luňáka černého (2)
B21	dravý pták (1)	oko jestřába (2)
PNS	dravý pták (1)	oko hnědého luňáka (2)
JB	dravý pták (1)	supovo oko (2)
SNC	sokola (1)	oku orla (2)
PSP	sup (1)	oko dravce (2)
KLP	orel (1)	oko supa (2)
Šrámek	orel (1)	jestřábí oko (2)
BBrz	ptak (1)	oko sępie (2)
BB	ptak (1)	oko sępie (2)
BG	ptak (1)	oko sępie (2)
BJW	ptak (1)	oko sępowe (2)
NBG	drapiežny ptak (1)	oko krogulca (2)
BT	drapiežnik (1)	oko sępa (2)
BWP	ptak drapiežny (1)	oko sępa (2)
BW	sęp (1)	oko sokoła (2)
BP	ptak drapiežny (1)	oko sępa (2)
PNŚ	ptak drapiežny (1)	oko kani czarnej (2)

Lokalizacja	Hi 28,7 (1) (2)	Hi 28,7 (1) (2)
Rodzaj tłumaczenia	awifaunistyczne miejsce w wersecie	awifaunistyczne miejsce w wersecie
BJ	drapieźny ptak (1)	oko sokota (2)
BP_{Paul}	drapieźny ptak (1)	oko sępa (2)
BE_k	ptak drapieźny (1)	oko sępa (2)
Kuśmirek	drapieźnik (1)	oko sępa (2)
Popowski	ptak (1)	oko sępa (2)
Cylkow	ptak drapieźny (1)	oko krogulcze (2)
Kruszyński	ptak (1)	oko sępa (2)
KUL Jakubiec	ptak drapieźny (1)	oko krogulca (2)

Podsumowując: spośród jednego przeanalizowanego wersetu biblijnego (Hi 28,7), w którym pojawia się bezpośrednio (choćby w jednej edycji przekładu) przetłumaczony *kobuz* (czes. *ostříž*), jego frekwencja w 30 przebadanych przekładach (12 czeskich i 18 polskich) jest najmniejsza ze wszystkich opisywanych ptaków na kartach Pisma Świętego. Przedstawia się zdecydowanie skromnie, jest na peryferyjnym obrzeżu kategorii pojęciowej ptactwa z punktu widzenia frekwencyjności i wygląda następująco:

- wyraz został jeden raz użyty tylko w BČ autorstwa Jana Nepomuka Hejčla;
- brak występowania w BK, BO, ČEP, ČEP, B₂₁, PNS, JB, SNC, PSP, KLP, Šrámek, BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ, BBrz, BB, BJ, BP_{Paul}, BE_k, Kuśmirek, Popowski, Cylkow, Kruszyński, Jakubiec.

Zaprezentowane ptaki wymienione w Hi 28,7 mają w poszczególnych czeskich i polskich przekładach biblijnych tak różne odpowiedniki leksykalne, że sprawia to z jednej strony wrażenie chaosu, a z drugiej doznanie daleko idącej dowolności w tłumaczeniu awifaunistycznych nazw.

Bibliografia

- Achtemeier P.J., *Encyklopedia biblijna*, seria: *Prymasowska Seria Biblijna*, Warszawa 2004.
- Bělič J., Kamiš A., Kučera K., *Malý staročeský slovník*, Praha 1978.
- Bible česká. Díl prvý: Knihy Starého zákona, Svazek II. Ester – Sirachovcova*, tłum. J. Hejčl, Praha 1921.
- Biblia. To iest księgi starego y nowego przymierza znouu z ięzyka Ebreyskiego, Greckiego, Łacińskiego na polski przelożone*, tłum. S. Budny (1572), <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/4425/edition/4263/content> [dostęp: 19.10.2021].
- Briks P., *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, seria: *Prymasowska Seria Biblijna*, Warszawa 2000.
- Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1927/1993.
- Catholic liturgical translation, O Bohu, <http://www.obohu.cz/bible/index.php?styl=KLP&k=Jb&kap=28> [dostęp: 19.10.2021].
- Cygański M., *Mysłstwo ptasie*, Kraków 1584/Warszawa 2014.
- Černý J., Holeš J., *Sémiotika*, Praha 2004.
- Driver G.R., *Birds in the Old Testament*, „Palestine Exploration Quarterly” 87/1 (1955), s. 5–20.
- Hadravová A., *Knih dvacatera umění mistra Pavla Židka část přírodovědná*, Praha 2008.
- Hagen M., *Realia biblica geographica, naturalia, archaeologica, quibus compendium introductionis Biblicae completur et illustratur, auctore M.H.*, Parisiis 1914.
- Haller J., *Český slovník věcný a synonymický*, sv. 1, Praha 1969.
- Hampel L., *Świat awifauny II w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego (ptactwo czyste i nieczyste)*, seria: *Wymiary Humanistyki, Rozprawy Naukowe* 53, Bielsko-Biała 2014.
- Heller J., *Vocabularium biblicum septem linguarum – Biblický slovník sedmi jazyků hebrejsko-řecko-latinskoo-anglicko-německo-maďarsko-český*, Praha 2000.
- Hudek K., *Ptáci v českém životě a kultuře*, Praha 2017.
- Jakubiec C., *Księga Hioba. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy. Pismo Święte Starego Testamentu*, t. 7, cz. 1, Poznań–Warszawa 1974.
- Jungmann J., *Slovník česko-německý*, t. 2: K–O, Praha 1836.
- Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiecki W., *Słownik języka polskiego*, t. 2: H–M, Warszawa 1902/1952.
- Kępa D., *Pochodzenie wyrazu a współczesny obraz językowy odpowiadającego mu desygnatu na przykładzie nazw gatunkowych ptaków*, [w:] *Przeszłość w językowym obrazie świata*, A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski (red.), Lublin 1999, s. 137–148.
- Kępa-Figura D., *Kategoryzacja w komunikacji językowej na przykładzie leksemu ptak*, Lublin 2007.
- Koehler L., Baumgartner W., Stamm J., *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, t. 1, P. Dec (red.), seria: *Prymasowska Seria Biblijna*, Warszawa 2008.
- Komárek S., *Ptáci v Čechách v letech 1360-1890 aneb tajemství rytíře von Sacher-Masocha*, Praha 2007.
- Kruszewicz A.G., *Ptaki Polski. Mała encyklopedia ilustrowana*, Warszawa 2017.
- Księga Ijoba*, Nowa Biblia Gdańska, [w:] Śląskie Towarzystwo Biblijne, <https://www.biblest.com.pl/stb/stest/ijob/ijob.html> [dostęp: 19.10.2021].
- Księga Ijob*, tłum. J. Cyłkow, Kraków 1903.

- Księga Hioba* 28, [w:] *BibliePolskie.pl. Przekłady Biblii na język polski*, /http://bibliepolskie.pl/zsteksty_ch.php?wid=21&book=18&chapter=28&ce= [dostęp: 19.10.2021].
- Kufnerová Z., *Čeština a překládání*, Jinočany 2009.
- Kuśmirek A., *Hebrajsko-polski Stary Testament Pięcioksiąg. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją oraz indeksem rdzeni*, seria: Prymasowska Seria Biblijna, Warszawa 2003.
- Kuśmirek A., *Hebrajsko-polski Stary Testament Pisma. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją i indeksem rdzeni hebrajskich i aramejskich*, seria: Prymasowska Seria Biblijna, Warszawa 2009.
- Lakoff G., *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind*, Chicago 1987.
- Lakoff G., Johnson M., *Metafory w naszym życiu*, tłum. T.P. Krzeszowski, Warszawa 1988.
- Lakoff G., Johnson M., *Metafory, którymi żyjemy*, tłum. T. Čejka, Brno 2002.
- Langacker R.W., *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 1, Stanford 1987.
- Langacker R.W., Kardela H., *Wykłady z gramatyki kognitywnej: Kazimierz nad Wisłą, grudzień 1993*, Lublin 1995.
- Langacker R.W., *Model dynamiczny oparty na uzusie językowym*, [w:] *Akwizycja języka w świetle językoznawstwa kognitywnego*, E. Dąbrowska, W. Kubiński (red.), Kraków 2003, s. 30–117.
- Łach S., *Księga Kapańska. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy. Pismo Święte Starego Testamentu*, t. 2, cz. 1, Poznań–Warszawa 1970.
- Nechutová J., *Ptačí zahrádka*, Brno 1991.
- MacKenzie R., Murphy R., *Księga Hioba*, [w:] *Katolicki komentarz biblijny*, W. Chrostowski (red.), seria: Prymasowska Seria Biblijna, Warszawa 2001, s. 445–480.
- Michálek E., *Česká slovní zásoba v Klaretových slovnících*, Praha 1989.
- Milgrom J., *Leviticus 1-16. The Anchor Bible, A New Translation with Introduction and Commentary*, New York–London–Toronto–Sydney–Auckland 1991.
- Mokienko V., Wurm A., *Česko-ruský frazeologický slovník*, Olomouc 2002.
- Mrhačová E., *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice*, Filozofické fakulty Ostravské univerzity, číslo 124, Ostrava 1999.
- Mrhačová E., *Česko-polské jazykovědné studie*, Racibórz 2013.
- Mrhačová E., Balowski M., *Česko-polský frazeologický slovník*, Ostrava 2009.
- Mrhačová E., Ponczová R., *Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice. Česko-polský a polsko-český slovník*, Šenov u Ostravy 2003.
- Online knihovna Strážné věže, <https://wol.jw.org/cs/wol/b/r29/lp-b/nwt/18/28#s=7&study=discover> [dostęp: 19.10.2021].
- Packer J.I., Tenney M.C., *Slovník tla Biblii*, W. Chrostowski (red.), seria: Prymasowska Seria Biblijna, Warszawa 2007.
- Pavlíkův studijní překlad – Bible*, tłum. M. Pavlík, Kroměříž 2014.
- Pět Knih Mojžíšových včetně Hašvarot s českým překladem rabína Efraima Sidona*, Praha 2012.
- Pípal B., *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*, Praha 2006.
- Popowski R., *Septuaginta, czyli Biblia Starego Testamentu wraz z księgami deuterokanonicznymi i apokryfami*, seria: Prymasowska Seria Biblijna, Warszawa 2014.
- Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, Zgółkowa H. (red.), t. 16, Poznań 1998.
- Rejzek J., *Český etymologický slovník*, Voznice 2001.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, J. Filippec, F. Daneš, V. Mejstřík (red.), Praha 2005.

- Slovník současné češtiny správně česky*, Brno 2011.
- Śląski F., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 2: *K–Kot*, Kraków 1958–1965.
- Styblík V., *Tajemství slov*, Praha 2006.
- Szymczak M., *Słownik języka polskiego*, t. 1: *A–K*, Warszawa 1978.
- Šmilauer V., *Česká jména ptáků v Klaretově Fysiologiáři*, „Listy filologické” 67/1–2 (1940), s. 383–394.
- Taylor J.R., *Kategoryzacja w języku, prototypy w teorii językoznawczej*, tłum. A. Skucińska, Kraków 2001.
- Taylor J.R., *Gramatyka kognitywna*, tłum. M. Buchta, Ł. Wiraszka, Kraków 2007.
- Veselslavín D.A., *Nomenclator quadrilinguis boemico-latino-graeco-germanicus*, Praha 1598/2015.
- Velký česko-polský frazeologický slovník*, Orloš T.Z. (red.), Kraków 2009.
- Vladimír Sramek – Old Testament translation (1947), O Bohu, <http://www.obohu.cz/bible/index.php?styl=VS&ck=Jb&kap=28> [dostęp: 19.10.2021].
- Výklady ke Starému zákonu III. Knihy naučné Jób až Píseň písní*, připravila Starozákonní komise, Praha 1998.
- Wierzbicka A., *Nazwy zwierząt*, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, J. Bartmiński, R. Tokarski (red.), Lublin 1993, s. 251–267.
- Wierzbicka A., *Język – Umysł – Kultura*, J. Bartmiński (red.), Warszawa 1999.
- Wierzbicka A., *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, Lublin 2006.
- Wierzbicka A., *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*, tłum. I. Duraj-Nowosielska, Warszawa 2007.
- Zaorálek J., *Lidová rčení*, Praha 2000.

LUBOMÍR HAMPL (DR HAB., PROF. UŠ) – bohemista i polonista, językoznawca. Pracuje w Instytucie Językoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego. Główne zainteresowania: frazeologia, językowy obraz świata, stereotypy narodowościowe, język religijny, sytuacja współczesnego języka czeskiego i polskiego. Obecnie prowadzi badania poświęcone problemom translacji, interferencjom językowym i jednostkom leksykalnym języka czeskiego i polskiego, a także zagadnieniom różnicowania językowego obrazu świata z uwzględnieniem cech semantycznych i konceptualnych języka ojczystego. Jest autorem sześciu monografii; najnowsza to *Świat awifauny V w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego. Żuraw i struś* (Katowice 2020). Bliskie są mu również kwestie związane z dydaktycznymi i pansoficznymi zagadnieniami Jana Amosa Komeńskiego.